

УКРАЇНЬСЬКА МОВА У СФЕРІ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ – МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Визначено та оцінено стан української мови у сфері медицини у ХІХ-ХХ і на початку ХХІ ст. в Україні на підставі мовного аналізу друкованих праць. Встановлено, що використання української мови у сфері медицини в Україні поширюється.

Ключові слова: українська мова, медицина.

Історична доля України склалася так, що мова її народу, українська мова впродовж століть зазнавала переслідувань, заборон на всіх її етнічних землях. Це, певною мірою, гальмувало її розвиток, не допускало до використання у суспільному житті, в галузях науки, в т. ч. в медицині.

Українська мова у сфері медицини включає аспекти професійно-прикладний, національно-культурницький і морально-патріотичний [5, 10].

Професійно-прикладний аспект реалізується головним чином у галузі практичної медицини, в діалозі лікар – пацієнт, у взаємоспілкуванні з колегами. Незважаючи на успіхи технізації, теледіагностики, телетерапії, живе слово лікаря в діалозі з пацієнтом ніколи не втратить свого значення. Це слово має бути зрозумілим, проникливим, переконливим.

Думка про можливість розмежування мови практичної та наукової медицини є помилковою. Ніколи лікар-практик у своїй повсякденній роботі не зможе користуватися рідною мовою вільно, якщо мова навчання, мова навчальних посібників, довідників, наукової літератури інша. Це не означає, що лікар не повинен знати інших мов, користуватися іншомовною літературою.

Функціонування української мови на етапах підготовки медичних кадрів, у практичній діяльності медиків, у сфері медичної науки – запорука формування і збереження національної ідентичності членів наймасовішої (поруч з освітянами) професійної корпорації

українського суспільства. Українська мова в устах лікаря, лідером науковця значною мірою сприяє вихованню громадянських почуттів, поєднанню в одній особі лікаря-професіонала, лікаря-громадянина, лікаря-патріота, що в сумі надає цій проблемі національно-державницького значення.

Утвердження української мови в галузі наукової медицини сприяє її лексичному та семантичному збагаченню, унормуванню на рівні мов цивілізованих націй.

Впровадження, динаміка використання української мови у сфері медицини може бути цікавим і повчальним предметом наукового дослідження медиків і мовознавців. Деякі медичні термінологічні визначення можна знайти уже в «Лексиконі словенороському» Памви Беринди (1627). Поза користуванням латинською мовою можна, правдоподібно, знайти медичні терміни рідною мовою у текстах слухачів-медиків Києво-Могилянської академії.

Науковий підхід до «українізації» медичної мови був започаткований із створенням Лікарської комісії (1898) в структурі НТШ у Львові, яку очолив Є. Озаркевич (1861-1946). Сповідуючи тезу, що «... назва чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння» (І. Огієнко), в січні 1908 року в Київській лікарні на вул. Тарасівській із задумом опрацювання медичної термінології зібралися українські лікарі та громадські діячі – Осип Юркевич (1855-1910), Михайло Орловський (1873-1918), Василь Королів-Старий (1879-1941), Модест Левицький (1866-1932). На жаль, тогочасні обставини не сприяли реалізації їх намірів [10].

Процес українського медичного термінотворення активізувався в перші десятиліття ХХ ст. з надіями на національно-державне відродження і навіть пізніше під російсько-більшовицькою окупацією до початку 30-их років. Упродовж 10-ти років (1917-1927) видано 7 словників (П. Адаменко, О. Курило, М. Галин, Ф. Цешківський, Є. Лукасевич, О. Корчак-Чепурківський, В. Кисільов). У 30-их роках, крім «Медичного термінологічного бюлетеня» (1934), видано два словники. У передмові до словника І. Кириченка і співавт. (1936) уже вказано на «націоналістичне шкідництво», допущене в словнику В. Крамаровського і співавт. (1931). У 40-их роках з'явився один тримовний (латинсько-українсько-російський) медичний словник. У період «зближення» мов, проповідування «двох рідних мов» у наступному двадцятиріччі не видано ні одного словника. У 70-их роках вийшли з друку два словники (М Данилюк, 1972; М. Нетлюх, 1972) і у 80-их роках – один (О. Федотов і співавт., 1985).

«Зросійщення України в останні десятиліття та її наслідки» [14] нанесли велику шкоду українськомовній атмосфері в медицині. Викладання в навчальних медичних закладах велося майже виключно російською мовою, медична література наукова, навчальна – тільки російськомовна, науково-популярна в переважній більшості – російською мовою.

Шлях і початок відродження української мови у сфері медицини тісно був пов'язаний з діяльністю Українського лікарського товариства, існування, діяльність якого також була складною [1, 2, 4].

Стан української мови в лікарському середовищі, готовність і можливість її відродження з відродженням Державності України з боку лікарів-практиків та науковців нами вивчено у 1992 році на підставі анкетування [5, 6]. Відповіді отримано від 1074 медиків з вищою освітою (32,9% із східних і 68,1% із західних областей). Українців серед практичних лікарів східного регіону виявилось 78,7%, західного – 92,6%, серед науково-педагогічних працівників відповідно – 54% і 87,9%. Чи замислювалися лікарі над цим, якою мовою вони послуговуються, чи надають цьому значення? Ствердно відповіли на це питання 93% практичних лікарів західного і 53% східного регіону, науково-педагогічні працівники відповідно – 70,5% і 52,2%. На той час вважали, що добре володіють українською мовою 51,3% лікарів-практиків східного і 95,9% західного регіону, науково-педагогічні працівники відповідно 85,9% і 32,9%. Про незнання української мови заявили 7% практичних лікарів і 5% науковців східних областей. Із 230 практичних лікарів Сходу зовсім не користувалися українською мовою 29,6%, із 113 науковців – 46,1%.

Із 230 лікарів-практиків східних областей 37,4% вважали дерусифікацію сфери медичної діяльності безперспективною, із 582 лікарів західних областей – 0,2%, з науковців та викладачів східного регіону України – 36,3%, західного – 4,7% (Чернівці).

Головними перешкодами дерусифікації вважали лікарі-практики східних і західних областей відповідно (один респондент часто називав декілька причин): інертність, байдужість – 42,6% і 46,2%, небажання лікарів – 27,8% і 34,2%, небажання керівництва – 20,4% і 19,99%, брак українськомовної медичної літератури, словників – 50% і 23,2%. Медики-науковці, педагоги вважали труднощами дерусифікації із східних та західних областей відповідно – інертність, байдужість – 52,2% і 57,7%, небажання – 20,3% і 13,4%, небажання керівництва – 15% і 12,7%, брак літератури, словників – 50,4% і

85,2%. Найпереконливішою причиною називався брак українськомовної літератури, словників.

Характеристика відповідей медиків східного та західного регіонів мало відрізнялася, але реакція на опитування була вдвічі більшою із західного (731), ніж східного (343). Це відповідає коефіцієнтам поширення української мови [14].

Опитування було проведено після прийняття МОЗ УРСР (05.05.1991) «Галузевої програми розвитку української мови та інших національних мов в установах та організаціях системи охорони здоров'я Української РСР» у відповідь на Закон України про мови (1990), відповідне Рішення Колегії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти, «Державної програми розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року».

Як змінилася ситуація після цього, як УРСР стала Україною?

До 1990 року у видавництві «Вища школа» не числилося ні одного медичного видання українською мовою. У 1993 році із 28-ми 17 було українськомовних.

Видавництво «Здоров'я» у 1990 році в серіях «Бібліотека практичного лікаря», «Бібліотека середнього медичного працівника» не видало ні однієї книжки українською мовою. У 1993 році у цьому видавництві із 26 підручників 22 були українськомовними. Із загальної кількості видань українською мовою було 1/3.

У 1992 році в найпопулярніших медичних журналах України українськомовних статей було приблизно 16% (з усіх статей авторів східних областей – 12,5%, із західних – 35,7%), у 1997 році відповідно – 37,4% (25,4% і 100%).

У 2012 році із мовно проаналізованих 638 статей в медичних журналах України 49,7% українськомовних. Із західних областей – усі українською мовою, із Центральної України (Київ, Вінниця, Полтава, Суми, Чернігів) – 72%, з Півдня України – 50,3% (переважно – з Дніпропетровська, Луганська, найменше – з Криму, Донецька).

Із 234-х медичних наукових журналів України 2012 року 170 (72,7%) названо українською мовою, 53 (22,6%) – російською і 11 (4,7%) – англійською. Назва 25 журналів починається «Український журнал...» і далі – назва спеціальності. Приблизно таке ж співвідношення в назвах було і в 2003 році, коли виходило 224 журнали. У переважній більшості журналів, в т. ч. й з українськими назвами, статті друкуються мовою, якою подав автор. Судячи із регіонів видання журналів, мова публікації залежить від позиції

головного редактора, редколегії. Усі статті журналів, що видаються в Західній Україні, українськомовні, але й у Харкові суцільно українськомовний «Український радіологічний журнал», переважно українськомовні журнали «Медичні перспективи» (Дніпропетровськ), «Актуальні питання фармацевтичної науки і практики» (Запоріжжя).

Мова публікації матеріалів конференції також залежить від місця та оргкомітету її проведення. У 1992 році в збірниках матеріалів наукових медичних конференцій ми виявили тільки 19,7% українськомовних. Через 10 років із 337 матеріалів конференцій українськомовних було 59,9%, у 2012 із 640 матеріалів – 65,8% (усі із західних областей, найменше – Донецьк, 47%).

В Одесі, з якої до медичних видань поступають переважно російськомовні статті, у 2012 році на базі медуніверситету відбулася конференція молодих вчених і студентів, у збірнику матеріалів якої усі – українською мовою, крім поодиноких, автори яких іноземці. Безперечно, це була вказівка ректора, який на засіданнях НАМН вживає тільки російську мову.

Починаючи з 90-их років минулого століття масово виходять українські медичні термінологічні словники [3], в т. ч. й завдяки допомозі української медичної діаспори. На жаль, обговорення питань українського правопису, в т. ч. і термінології, з початку попереднього десятиліття не продовжилося. Щодо медицини, то в цьому відношенні існують дві крайності: 1) збереження сучасного стану із доповненням української медичної термінології іноземними (англомовними!) термінами, кількість яких з розвитком медицини буде зростати; 2) українізація сучасної термінології з використанням матеріалів словників 20-30-их років ХХ ст., народних термінів і понять. У цьому відношенні я займаю середню позицію, про що свідчить моє «Переднє слово до словника» С. Нечаїва і співавт. (1991), автори якого сповідували другу крайність. Не вчитавшись у мій текст, дехто зрозумів, що я всеціло підтримую словник і навіть виступив проти мене в пресі. Я просто підтримав видання словника. Я переважно підтримав думки В. В. Німчука (Літ. Україна, 11.01.2001), вказавши, що відновлення прав, традицій української мови, народної лексики потребує, як і хворий організм, іноді хірургічного втручання [8]. Малося на увазі не українську мову загалом, а обставини, в яких опинилася вона після століть заборони, приниження. Несправедливо обвинуватили мене в тому, що я вважаю хворою українську мову (А. Матвієнко, Літ. Україна, 2001, ч. 10).

Стан української мови в галузі медицини залежить не тільки від рівня, активності державної політики у сфері національної культури, але й від стану системи охорони здоров'я, яка в Україні позбавлена державницької опіки і є катастрофічною [12].

«Аритмія українства в медицині» – це було заявлено у 2001 році [8]. Минуло десять років, «аритмія» поглибилася, набула набагато ширшого масштабу за сприяння владних осіб, законодавчих структур.

Медичний загал, медики-науковці українську мову сприймають, засвоюють. Можна було б очікувати більшого у разі належної мовної державної політики, активної позиції адміністративних органів. Ще й трудно подолати інертність, байдужість до рідної мови численних керівників, які, якщо й починають публічні акції (конференції, симпозіуми, наради) українською мовою, то переходять на російську після першого запитання або виступу цією мовою. Велике значення має мова викладання в навчальних медичних закладах. Адже українськомовних підручників, словників достатньо. Чому б іноземних студентів, клінічних ординаторів, аспірантів заздалегідь не готувати з української мови? Причину пояснив І. Дзюба: «... доводиться розплачуватися за слабкість, недолугість і нещирість державних структур, які нині лише декларують підтримку національної культури і мови».

Національно-патріотичне утвердження української державної мови у всіх сферах суспільного життя – справа Держави, керівництву якої слід оправдати надії початку 90-их років ХХ століття на національно-державне відродження.

Проблема української мови в галузі медицини потребує спільної праці, спільних зусиль мовознавців, медиків з використанням досвіду минулого і з передбаченням майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мусій О. Українське лікарське товариство: історія та розвиток (1910-2010) / О. Мусій, С. Нечаїв. – К., 2010. – 200 с.
2. Нечаїв С. Історія української медичної термінології (лікарського називництва) / С. Нечаїв // Матеріали конф. «Історія української медицини». – К., 1995. – С. 42-43.
3. Нечаїв С. Українська медична лексикографія (лікарське словникарство) – нове відродження / С. Нечаїв // Матеріали ІХ конгр. СФУЛТ. – Луганськ, 2002. – С. 93-94.
4. Пиріг Л. А. Лікарю, заговори українською! / Л. А. Пиріг // Українська газета. – 1993. – Ч. 8, 9, 13.
5. Пиріг Л. А. Українська мова в лікарському середовищі. Сучасний стан і перспективи / Л. А. Пиріг // Вісник НТШ. – Львів, 1993. – Ч. 6-7. – С. 22-25.

6. Пиріг Л. А. Українська мова і термінологія як засіб спілкування українського лікаря / Л. А. Пиріг // Мат. конф. «Актуальні проблеми медичної термінології». – Львів, 1993. – С. 19.
7. Пиріг Л. А. Українська медична термінологія – багатоаспектність проблеми / Л. А. Пиріг // Медична Газета України. – 1996. – Ч. 29 // UMANA News. – 1997. – Vol. 3. – № 1,2 // Мед. і укр. суспільство. – К., 1998. – С. 63-68.
8. Пиріг Л. А. Аритмія українства в медицині / Л. А. Пиріг // Мед. Газета України. – 2001. – Ч.2.
9. Пиріг Л. А. Хворий організм нерідко потребує і «насилъницьких» методів лікування / Л. А. Пиріг // Літ. Україна. – 2001. – Ч. 5.
10. Пиріг Л. А. Рідне слово від лікаря / Л. А. Пиріг // Слово Просвіти. – 2010. – Ч. 23.
11. Пиріг Л. А. Передне слово / Л. А. Пиріг // С. Нечаїв «Медичний російсько-український словник з іншомовними назвами». – К., 2010. – С. 5-7.
12. Пиріг Л. А. «Державна ціна» здоров'я громадян України / Л. А. Пиріг // Універсум. – 2012. – Ч. 1-2. – С. 28-33.
13. Русначенко А. Зросійщення України в останні 4 десятиліття та її наслідки / А. Русначенко // 36. матеріалів наук. конф. «Мова державна – мова офіційна». – К., 1995. – С. 99-109.
14. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування / М. Т. Степико. – К., 2011. – 334 с.

Lubomyr PYRIH

THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE SPHERE OF MEDICINE IN UKRAINE

Summary. The role of the Ukrainian language is determined and assessed its state in XIX-XX and at the beginning of XXI centuries in the sphere of medicine in Ukrainian.

Key words: Ukrainian language, medicine.